

ધોરણ- 10

સંસ્કૃત

૧૬. અદ્વિત્યં યુદ્ધમ્

અદ્વિત્ય યુદ્ધ

અનુવાદ સાથે સ્વાધ્યાય સોલ્યુશન

મહર્ષિ વાલ્મીકિ દ્વારા રચિત રામાયણ આદિકાવ્ય તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. રામાયણ આદિકાવ્ય હોવાને કારણે તેના રચયિતા વાલ્મીકિ પણ આદિકવિ છે. આ રામાયણમાં કુલ સાત કાંડ અને ચોવીસ હજાર શ્લોકો છે. રામાયણ નુ કથાવસ્તુ સુપ્રસિદ્ધ છે. તે મુજબ રાજા દશરથ રામને અયોધ્યાની રાજગાદી સોંપવા માગતા હતા પરંતુ કૈકયીનાં વચન અનુસાર રામને વનમાં જવાનું થયું. સીતા અને લક્ષ્મણે પણ તેમની સાથે વનગમન કર્યું. વનમાં ફરતાં ફરતાં રામ દંડકારણ્યના પંચવટી વિસ્તારમાં આવ્યા. અહીં તેમણે પર્ણકુટીર બનાવી અને સુખપૂર્વક રહેવા લાગ્યા. આ સમય દરમિયાન જે ઘટનાઓ ઘટી, તેનું વર્ણન રામાયણના ચોથા અરણ્ય કાંડમાં આવે છે. આ પાઠમાં સંગૃહીત પદ્યો એમાંથી લેવામાં આવ્યાં છે.

આ જ નિવાસસ્થળેથી લંકાપતિ રાવણે સીતાનું અપહરણ કર્યું હતું. સીતાને બળપૂર્વક હરી જતા રાવણને માર્ગમાં ગીધરાજ જટાયુનો ભેટો થાય છે. સીતા જટાયુને મદદ માટે વિનવે છે. રાવણ ખૂબ જ શક્તિશાળી હતો. તેની પાસે ધનુષ્ય, બાણ, રથ વગેરે અનેક સાધનો હતાં જ્યારે જટાયુ પાસે તો માત્ર પોતાનાં શારીરિક અંગો, જેવાં કે ચાંચ, પાંખ અને નખ સિવાય બીજું કોઈ

આયુધ ન હતું. પોતાની સીમિત અને રાવણની અસીમિત શક્તિઓને જાણતો હોવા છતાં તે રાવણને પડકારે છે અને તેને રોકવાનો ઉદ્ધમ કરે છે. જોકે દુર્ભાગ્યે તેને સફળતા સાંપડતી નથી, છતાં જટાયુના એ ઉદ્ધમે, રામાયણની કથાની સાથે જટાયુના આ પાત્રને અમર કરી દીધું છે.

જટાયુ પક્ષી હોવા છતાં રાવણ સાથે સંઘર્ષમાં ઊતરે છે કારણ કે તે એક દુઃખી નારીને પ્રાણના ભોગે પણ મદદ કરવી એને પોતાનું કર્તવ્ય સમજે છે. જટાયુના આ સંઘર્ષે થોડા સમય માટે રાવણને જે રીતે હતપ્રભ કરી નાખ્યો હતો તેનું સુંદર આલેખન આ કાવ્યાંશમાં કરવામાં આવ્યું છે. આ કાવ્યમાંથી માણસે એ બોધ લેવાનો છે કે અત્યાચારી ગમે તેવો શક્તિશાળી હોય અને તેની સામે આપણે ભલે ને સામાન્ય શક્તિવાળા હોઈએ, તો પણ એકવાર તો તેની સામે થવું જ જોઈએ અને દુઃખીજનના દુઃખને દૂર કરવારૂપ પોતાનો માનવધર્મ બજાવવો જોઈએ.

ततः पर्वतशृङ्गाभः तीक्ष्णतुण्डः खगोत्तमः।

वनस्पतिगतः श्रीमान् व्याजहार शुभां गिराम् ॥1॥

અનુવાદ: પછી પર્વતના શિખર જેવી શોભાવાળો, ધારદાર

ચાંચવાળો, વનસ્પતિ (વૃક્ષ) પર રહેલો અને શોભાવાળો

પક્ષીઓમાં ઉત્તમ એવો (જટાયુ) શુભ – કલ્યાણકારી વાણી બોલ્યો.

यत् कृत्वा न भवेद् धर्मो न कीर्तिः न यशो ध्रुवम् ।

शरीरस्य च भवेत् खेदः कस्तत् कर्म समाचरेत् ॥2॥

અનુવાદ: જે કરીને ધર્મ ન થાય, કીર્તિ અને યશ

નિશ્ચિતરૂપે ન થાય અને શરીરને પણ દુઃખ થાય તેવું

કાર્ય કોણ કરે ?

निवर्तय गतिं नीचां परदाराभिमर्शनात् ।

न तत् समाचरेत् धीरो यत्परोऽस्य विगर्हयेत् ॥3॥

અનુવાદ: પારકી સ્ત્રીનો સ્પર્શ કરવાથી થનારી નીચી (હીન)
ગતિથી તું અટકી જા. જેની અન્ય માણસ નિંદા કરે તે (કર્મ)
ઘૈર્યર્થશીલ વ્યક્તિએ ન આચરવું જોઈએ.

वृद्धोऽहं त्वं युवा धन्वी सरथः कवची शरी।

न चाप्यादाय कुशली वैदेहीं मे गमिष्यसि ॥4॥

અનુવાદ: હું વૃદ્ધ છું અને તું યુવાન, ધનુષ્યવાળો,
રથવાળો, કવચયુક્ત અને બાણવાળો છે. આમ
છતાં તું વૈદેહીને લઈને મારી પાસેથી હેમખેમ નહીં
જઈ શકે.

इत्युक्तः क्रोधताम्राक्षः तप्तकाञ्चनकुण्डलः।

राक्षसेन्द्रोऽभिद्राव पतगेन्द्रम् अमर्षणः ॥ 5 ॥

અનુવાદ: આમ કહેવાયેલો ક્રોધને કારણે તાંબા જેવી લાલ
આંખોવાળો, તપેલા સોના જેવાં કુંડળવાળો, ક્રોધી રાક્ષસરાજ રાવણ
પક્ષીરાજ જટાયુ તરફ દોડ્યો.

तद् बभूवाद्भुतं युद्धं गृधराक्षसयोस्तदा।

सपक्षयोर्माल्यवतोः महापर्वतयोरिव ॥6॥

અનુવાદ: ત્યારે તે ગીધ અને રાક્ષસ(રાવણ)નું,
પાંખો સાથેના બે માલ્યવાન નામના
મહાપર્વતોનું જાણે અદ્ભુત યુદ્ધ થયું.

विददार नखैरस्य तुण्डं पृष्ठे समर्पयन्।

केशांश्चोत्पाटयामास नखपक्षमुखायुधः ॥7॥

અનુવાદ: ચાંચને પીઠ ઉપર મારતાં રહીને તેણે નખોથી ઉઝરડા
પાડયા. નખ, પાંખ અને ચાંચના શસ્ત્રવાળા તેણે (પક્ષીરાજ જટાયુએ)
એના રાવણના) વાળ ઉખાડી નાખ્યા.

ततोऽस्य सशरं चापं मुक्तामणिविभूषितम्।

चरणाभ्या महातेजा बभञ्ज पतगोत्तमः ॥8॥

અનુવાદ:પછી મહાતેજસ્વી પણ શ્રેષ્ઠ(જટાયુ)એ એનું
(રાવણનું) મોતી અને મણિથી સુશોભિત એવું
ધનુષ્ય બાણસહિત પોતાના બે પગો વડે તોડી નાખ્યું.

स भग्नधन्वा विरथो हताश्वो हतसारथिः।

हस्तेनादाय वैदेहीं पपात भुवि रावणः ॥9॥

અનુવાદ: તે ભાંગેલા ધનુષ્યવાળો, રથવિહોણો
હણાયેલા ઘોડાવાળો, હણાયેલા સારથિવાળો રાવણ
સીતાને હાથથી લઈને ભૂમિ પર પડ્યો.

जटायुस्तमतिक्रम्य तुण्डेनास्य खगाधिपः।

वामबाहून् दश तदा व्यपाहरत् अरिन्दमः ॥10॥

અનુવાદ: પક્ષીઓના રાજા, શત્રુનું દમન કરનાર
જટાયુએ ત્યારે તે (રાવણ) પર ચાંચ વડે હુમલો કરીને એના
દસ ડાબા બાહુઓને ઉખાડી નાખ્યા.

स्वाध्याय

प्र. 1. अधोदत्तेभ्यः विकल्पेभ्यः समुचितम् उत्तरं चिनुत -

(1) सीतायाः अपनयनकाले जटायुः कुत्र अतिष्ठत् ?

A. वनस्पतिम् B. पर्वतशृङ्गम् C. रथम् D. समीपम्

(2) जटायुः रावणस्य कस्मिन् गात्रे तुण्डं समर्पयत् ?

A. नेत्रे B. चरणे C. मुखे D. पृष्ठे

3) क्रोधमूर्च्छितः रावणः जटायु कथम् अभिजघान?

A. तलेन B. हस्तेन C. बाणेन D. खड्गेन

(4) जटायुः तुण्डप्रहारेण किं व्यपाहरत्?

A. दश मस्तकानि B. दश मुखानि
C. दश दक्षिणबाहून् D. दश वामबाहून्

(5) जटायुः वदति – परदाराभिमर्शनात् नीचां गतिं

A. निवर्तय

B. निवर्तते

C. निवर्तयन्तु

D. निवृत्तिः

(6) किं विशेषणं जटायोः पक्षीराजत्वं सूचयति?

A. तीक्ष्णतुण्डः

B. अरिन्दमः

C. महाबलः

D. खगाधिपः

प्र. 2. एकवाक्येन संस्कृतभाषायाम् उत्तरत

(1) श्रीमान् जटायुः कीदृशीं गिरां व्याजहार?

उत्तरम् – श्रीमान् जटायुः शुभां गिराम् व्याजहार।

(2) जटायुरावणयोः कः वृद्धः कः च युवा?

उत्तरम् – जटायुरावणयोः जटायुः वृद्धः रावणः च युवा।

(3) रावणस्य चापं कीदृशम् आसीत् ?

उत्तरम् - रावणस्य चापं मुक्तामणिविभूषितं च आसीत्।

(4) भग्नधन्वा रावणः कुत्र पतितः?

उत्तरम् - भग्नधन्वा रावणः भुवि पतितः।

(5) जटायुः रावणस्य किम् उत्पाटयामास?

उत्तरम् - जटायुः रावणस्य केशान् उत्पाटयामास ।

प्र. 3. समासप्रकारं लिखत

(1) खगोत्तमः- सप्तमी - तत्पुरुष समासः

(2) तीक्ष्णतुण्डः - बहुव्रीहि समासः

(3) भग्नधन्वा - बहुव्रीहि समासः

(4) हतसारथिः - बहुव्रीहि समासः

(5) वामबाहून् - कर्मधारय समासः

(6) क्रोधमूर्च्छितः - तृतीया - तत्पुरुष समासः

પ્ર. 6. રેખાંકિતાનાં પદાનાં સ્થાને પ્રકોષ્ઠાત્ ડચિતં પદં ચિત્વા પ્રશ્નવાક્યં રચયત -

(કામ્, કુત્ર, કીદશીમ્, કઃ, કેન, કીદશઃ)

(1) જટાયુઃ શુભાં ગિરામ્ વ્યાજહાર।	➡ જટાયુઃ કીદશીમ્ ગિરામ્ વ્યાજહાર?
(2) વિરથઃ રાવણઃ ભુવિ પપાત।	➡ વિરથઃ રાવણઃ કુત્ર પપાત?
(3) જટાયુઃ તસ્ય પૃષ્ઠે તુણ્ડં સમર્પયત્।	➡ કઃ તસ્ય પૃષ્ઠે તુણ્ડં સમર્પયત્?
(4) રાવણઃ વૈદેહીમ્ આદાય ગચ્છતિ।	➡ રાવણઃ કામ્ આદાય ગચ્છતિ?
(5) જટાયુઃ તુણ્ડેન તસ્ય દશ વામબાહૂન્ વ્યપાહરત્।	➡ જટાયુઃ કેન તસ્ય દશ વામબાહૂન્ વ્યપાહરત્?

પ્ર. 7. અધોદત્તાનાં પ્રશ્નાનામ્ ઉત્તરાણિ ગુર્જરભાષાયાં લિખત -

(1) વૃદ્ધ જટાયુ રાવણને કયા શબ્દોમાં પડકાર છે?

ઉત્તર : વૃદ્ધ જટાયુ રાવણને આ શબ્દોમાં પડકારે છે : હું વૃદ્ધ છું અને તું યુવાન છે. તું ધનુષ્યબાણવાળો, રથવાળો અને કવચયુક્ત છે. (છતાં, તું મારી પાસેથી વૈદેહીને લઈને હેમખેમ નહીં જઈ શકે.)

(2) જટાયુ પાસે કયાં આયુધો હતાં?

ઉત્તર : જટાયુ પાસે તીક્ષ્ણ નહોર, પાંખો અને ચાંચ – એ ત્રણ આયુધો હતાં.

(3) રાવણ કઈ રીતે ધરતી પર પડ્યો?

ઉત્તર : રાવણનું ધનુષ્ય ભાંગી ગયું; તે રથવિહોણો અને હણાયેલા અશ્વ અને સારથિવાળો થઈ ગયો. પછી સીતાને હાથ વડે લઈને તે ધરતી પર પડ્યો.

(4) ક્રોધાન્વિત રાવણે શું કર્યું?

ઉત્તર : તાંબા જેવી લાલ આંખોવાળો અને તપેલા સોના જેવા કુંડળવાળો ક્રોધાન્વિત રાવણ પક્ષીરાજ જટાયુ તરફ દોડ્યો.

(5) અંતે જટાયુએ શું કર્યું?

ઉત્તર : અંતે જટાયુએ રાવણ ઉપર ચાંચ વડે હુમલો કર્યો અને એના દસ ડાબા બાહુઓને ઉખાડી નાખ્યા.

પ્ર. ૮. નીચે આપેલા વિશેષણોમાંથી જટાયુ અને રાવણનાં વિશેષણોને જુદાં તારવો :
કવચી, શ્રીમાન્, અરિન્દમઃ, ભગ્નધન્વા, ધન્વી, પર્વતશૃંગાભઃ, યુવા, પતગોત્તમઃ, વિરથઃ,
ક્રોધમૂર્છિતઃ, વૃદ્ધઃ, તીક્ષ્ણતુણ્ડઃ, મહાતેજાઃ

અથવા

'અદ્ભુતં યુદ્ધમ્' પદ્યમાં જટાયુ માટે કયાં વિશેષણોનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે?
ઉત્તરઃ જટાયુનાં વિશેષણો : શ્રીમાન્, અરિન્દમઃ, પર્વતશૃંગાભઃ, પતગોત્તમઃ, વૃદ્ધઃ, તીક્ષ્ણતુણ્ડઃ,
મહાતેજાઃ

રાવણનાં વિશેષણો : કવચી, ભગ્નધન્વા, ધન્વી, યુવા, વિરથઃ, ક્રોધમૂર્છિતઃ